

מִשְׁנָה. הקדמה: ממשנה זו עד סוף הפרק, הסוגיות עוסקות בענין מוקצה, המתחלק לשני איסורים: מוקצה לאכילה, ומוקצה לטלטול. מוקצה לאכילה היינו, שאין לאכול בשבת אלא דברים המוכנים לאכילה מערב שבת, ומקורו ממה שאמר הכתוב (שמות טו, ה) 'והיה ביום השישי והכינו את אשר יביאו', שאין אוכלים בשבת אלא דברים המוכנים מערב שבת (ביצה ב, ב), יש סוברים שהוא דאורייתא (רש"י שם ד"ה לטעמיה; שאלתות מז, ע"פ העמק שאלה שם), ויש סוברים שהוא גזירה מדרבנן, וסמכו חכמים גזירתם על הכתוב (תוס' עירובין לה, ב ד"ה אמר; רשב"א ביצה שם).

ומוקצה לטלטול היינו, שאין לטלטל בשבת כל חפץ שאינו ראוי לשימוש בשבת, כגון עצים ואבנים ומת, ומקורו, מגזירת חכמים בימי דוד ושלמה. וטעם הגזירה, שהתורה אמרה 'למען ינוח', ואם ילטל כלים ויתעסק בהם כבימות החול לא ינוח ולא ישובת, גם עלול לבוא לידי מלאכה (ומב"ם שבת כד, יג-י), ויש סוברים, שטעם הגזירה הוא גדר לאיסור הוצאה, שהתעסקות יתירה בחפצים עלולה לגרור הוצאתם לרשות הרבים (ראב"ד שם, ועוד ראשונים).

בתקופת בית שני, ראו חכמים כי מזלזלים באיסור שבת, עמדו נחמיה בן חכליה ובית דינו, ומלבד שלשה כלים מסוימים, גזרו איסור טלטול על כלים, אפילו כאלו שמלאכתם להתיר, וכאשר ראו שחזרו להיזהר מעט בשמירת שבת, התירו כלים נוספים, וחזרו והתירו עוד כלים, עד שהותרו כל הכלים [חוץ משני כלים], אך בתנאים מסוימים (להלן כקג, ב).

אֵין נוֹתְנִין כְּלֵי תַחַת הַנֵּר לְקַבֵּל בּוֹ אֶת הַשֶּׁמֶן. משום שאין כלי ניטל אלא לצורך דבר הניטל, ומאחר והשמן מוקצה ואסור בטלטול, אסור לטלטל כלי לצורכו [זו שיטת רבי יצחק להלן (מג, א)], ויש סובר שטעם האיסור, משום ביטול כלי מהיכנו, שאסור להניח כלי במקום שלא יוכל ליטלו משם במשך השבת, ובשעת נפילת השמן המוקצה לתוך הכלי, נאסר הכלי לטלטול מחמת השמן שבו, וביטל כלי מהיכנו [וזו שיטת רב יוסף (שם)] (רש"י).

וטעם איסור ביטול כלי מהיכנו, משום שהוא כקובע לו מקום ומחברו בטיט, ודמי למלאכת בונה (רש"י ד"ה כלי, וריב"א להלן מג, א), או כיון שהכלי נאסר בטלטול, הרי זה דומה לסתירת כלי (רש"י להלן קבת, ב ד"ה והא [תוס' להלן מג, א ד"ה דמבטל, תמהו שסתרי רש"י משנתו]; רמב"ם שבת כה, כג), או משום שעצם הפיכת כלי למוקצה אסורה (רש"י להלן מג, א ד"ה מפני, ע"פ פמ"ג רסה משב"א א). וראה להלן (מג, א) עוד בביאור גדר איסור זה.

אֵין נוֹתְנִין - בשבת (רש"י), וכתב זאת לחדש, שלא רק בבין השמשות אסור לבטל כלי מהיכנו, אלא אפילו בשבת, שיש ביטול כלי מהיכנו גם לחצי שבת (צ"ח להלן מג, א ד"ה ובהו נלע"ד, בפ"י שני).

וְאֵם נִתְּנָה מְבֻעָד יוֹם מְתָר, שאם נתן כלי תחת הנר מבעוד יום, אינו צריך לסלקו (רש"י), ודוקא בדיעבד, אבל לכתחילה לא, מחשש שמא אחרי שיטול השמן לתוך הכלי יטלטלו (תוס' י"ט בדעת רש"י), או מחשש שמא יבוא לתת את הכלי בשבת (ב"ח א"ח רסה), או מחשש שמא יסתפק ממנו (פני יהושע; צ"ח). ויש סוברים, שמותר לתת את הכלי מבעוד יום אפילו לכתחילה [ומציינים שלשון המשנה דחוק, שהיה לה לומר 'אבל מבעוד יום נותנין'] (תוס'). ■ להלכה, מותר לכתחילה לתת את הכלי מבעוד יום תחת הנר [כדעת תוס'] (ש"ע א"ח רסה, ג).

אָבֵל נוֹתֵן הוּא לְתוֹךְ הַקְּעָרָה, שתבשיל הנמצא בכלי שני [שהוריקוהו מהקדירה שבה התבשל לכלי אחר], אין בו כח לבשל דבר הבא עמו במגע (רש"י), ואף כשהתבשיל בשיעור 'יד סולדת', כיון שדפנות הכלי שני צוננות, והוא הולך ומתקרר, בשונה מכלי ראשון שעמד על האש שדפנותיו חמים ומחזיק חומו זמן רב (תוס' לעיל מ, ב ד"ה ושמע).

ועירוי מים מכלי ראשון על גבי מאכל, נחלקו ראשונים: יש סוברים שדינו ככלי ראשון, ויש סוברים שדינו ככלי שני (ראה תוס' ד"ה אבל, וראה בדבריהם האם ניתן לדייק כן ממשנתנו), ויש סוברים שמבשל קצת מהמאכל שהמים פוגעים בו בשיעור 'כדי קליפה' (מסקנת תוס' שם), למרות שהמים שמערה מהכלי כבר יצאו מהדפנות הרותחות של הכלי ראשון, מכל מקום עדיין לא הספיקו להצטנן בדפנות הקרות של הכלי שני (איסור והיתר הארוך לו, ז). אבל לא מבשל העירוי יותר מזה, שהמים מצטננים מהמאכל הקר (מסקנת תוס' שם).

ומאכל שהוא 'גוש', כגון חתיכת בשר רותחת, יש סוברים שיש בו כח לבשל דבר הבא עמו במגע, אפילו כשהוא בכלי שני, שלפי שאינו נשען על דפנות של הכלי שני אינו מצטנן מהם, [ואף שגם אינו נשען על הדפנות הרותחות של הכלי ראשון, יש בו כח בישול, ובדומה לעירוי, שנתבאר לעיל] (איסור והיתר הארוך שם; יש"ש חולין ח, עא).

■ להלכה, כלי ראשון, מבשל אפילו לאחר שהעבירוהו מהאש, כל זמן שהיד סולדת בו, ואף עירוי מכלי ראשון מבשל (ש"ע א"ח שיח ט-י) כדי קליפה (משנ"ב שם), וכלי שני אינו מבשל (ש"ע שם, יג), וגוש רותח המונח בכלי שני, יש להיזהר כדעת המחמירים (משנ"ב שם, סה). [דבר רותח בשיעור שהיד נכזית בו, המונח בכלי שני, והלכות עירוב מים במים, נתבאר לעיל (ע"א)].

גְּמָרָא. סָבַר רַב יוֹסֵף לְמִימַר וְכוּ', הקדמה: מאכל חם, או מים חמים הבאים במגע עם מאכל שאינו מבושל, עלולים לבשלו, וכפי ששינוי במשנה לדעת חכמים שכלי ראשון מבשל וכלי שני אינו מבשל. אכן, יש מאכלים שבישולם קשה ואינם מתבשלים אפילו בכלי ראשון לאחר שהוסר מהאש, ומאידך, יש מאכלים שהם 'קלי הבישול', המתבשלים מביטול כלי שני, וכדלהלן.

מְלַח, שהבישול שלו מתקנו ומפילו את טעמו, ובבישולו עוברים על מלאכת מבשל (מאירי).

מְלַח אֵינָה קַתְּבִילִין, דְּבַכְלֵי שָׁנִי נְמִי בְּשִׁלָּה, שהמלח מ'קלי הבישול', המתבשלים אפילו בכלי שני, שהוא רך ונוח להתבשל יותר משאר דברים (לבוש א"ח שיח, ט), ואינו צריך בישול אלא מעט (ש"ע הרב שם, יז).

צְרִיקָא מְלָחָא בְּשׂוּלָא קְבֻשָׂא דְתוֹרָא, שאינו מתבשל אפילו בכלי ראשון לאחר שהוסר מהאש (רא"ש). ■ וכך נפסק להלכה, שבשר שור אינו מתבשל אלא על האש (ש"ע א"ח שיח, ט, וראה שם לענין בשר שנמלח כדון, ופרטים נוספים).

וְאֵיקָא דְאֶמְרֵי וְכוּ', להלכה, מלח אינו מתבשל בקלות, ומותר ליתנו אפילו בכלי ראשון שהוסר מהאש [וכלישנא ברייתא דרב יוסף, וכו' נחמן] (ש"ע שם), ויש אומרים שמלח הוא מ'קלי הבישול', שאסור ליתנו אפילו בכלי שני שהיד סולדת בו [וכלישנא קמא דרב יוסף], והמחמיר תבוא עליו ברכה (רמ"א שם). ובמלח שעבר בישול, אין בישול אחר בישול (משנ"ב שם, עא), אודות המלח המצוי בזמננו, ראה אחרות שבת (א, קג).